

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

TÜRK KÜLTÜRÜ
ve
HACI BEKTAŞ VELÎ
Araştırma Dergisi
Research Quarterly

Güz
Autumn 2006/40

FÜTÜVVETNAME-İ CA'FER SÂDİK'A DAİR BİR İNCELEME

(An Evaluation on Fütüvvetname-i Ca'fer Sadık)

Mehmet Saffet SARIKAYA*

ÖZET

Hacı Bektaş İlçe Halk Kütüphanesi 101 numarada kayıtlı eser, bilinen tek nüshadır. Bu adla eser, Alevi kültüründe sıklıkla gördüğümüz *Ca'fer-i Sâdik Buyrukları*nı da çağrıştırmaktadır. Tipik bir Bektaşî *Fütüvvetnamesi* görünümündeki eser, diğer *Fütüvvetnamelere* göre adâp, erkân ve merasimlerin uygulanışı bakımından çok eksiktir. *Fütüvvetnameden* sonra gelen risâlelerin içerikleri mevcut *Buyruk* nüshalarıyla büyük ölçüde örtüşür. Genel muhtevası bakımından eser, fütüvvet/ahi teşkilatıyla Bektaşilik ve Alevilik arasındaki ilişkiyi gösteren ilginç bir örnektir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvetname, Buyruk, Ca'fer-i Sadık, Bektaşî, Alevi

ABSTRACT

This treatise is registered at Hacı Bektaş Public Library by no. 101. It is only one copy. The title reminds *Cafer-i Sadık Buyruks* as we find in Alawi culture. The treatise is typical Bektashi Fütüvvetname, but treatise excludes the subjects of good manners, rituals and customs. The content is very similar to Alawi *Buyruks*. General subject-matter of the treatise is quite interesting to show the relation between fütüvvet-ahi institutions in relation to Bektashi and Alawis.

Key Word: Fütüvvetname, Buyruk, Ca'fer-i Sadık, Bektashi, Alawi

Fütüvvet teşkilâtının bir yansıması olarak literatürümüze giren *Fütüvvetnameler*, Ahiliğin âdâb, töre ve kaidelerini didaktik bir metotla açıklayan, teşkilât mensuplarının el kitapları olarak XIII-XVI. yüzyıl Anadolu'sunun dinî ve kültürel tarihi için önemli bilgiler ihtiva eden birincil kaynaklardır.¹ Ahilik, sahip olduğu tasavvufî fütüvvet idealine rağmen klâsik tarikat örgütlenmesinden farklılık arz eder. Ahiliğin bu farklı örgütlenişi, Ahilerin dinî-tasavvufî tarikatlara

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi, mss@ilahiyat.sdu.edu.tr

¹ *Fütüvvetnamelerin* Anadolu'nun dinî tarihi açısından önemine Köprülü (1947: 445-446) işaret etmiştir. Fütüvvetnamelerin edebî özellikleri ve muhtevaları hakkında daha geniş bilgi için bk., (Gölpınarlı, 1949: 11-38; Torun, 1998: 44-59; Sarıkaya, 2002: 2-12, 40-47).

mensup olmalarına imkân tanımıştır. Böylece Mevlevîlik, Rifâîlik, Kâdirîlik, Halvetîlik, Bektaşîlik vb. tarikatlar ile Ahilerin direkt ilişkileri olmuş; farklı tarikat mensupları XVI. yy'dan sonra kendi tarikat geleneklerini esas alarak çeşitli *Fütüvvetnameler* kaleme almışlardır. Özellikle Bektaşîlik'te az sayıdaki yazılı geleneğin bir kısmını *Fütüvvetnameler* oluşturur. Bu makaleye konu olarak inceleyeceğimiz *Fütüvvetname-i İmam Ca'fer-i Sadık* adlı eser, adı ve içeriği bakımından önemli örneklerden birisidir.

1. Eser ve Müellifi

Eser, 18.7x12.2 cm ebadında olup rik'a olarak parşömen kâğıda yazılmıştır. Kâğıdın inceliğinden dolayı 7a-b ve 16a sayfaları mürekkebin arka sayfaya geçmesinden dolayı boş bırakılmak zorunda kalınmıştır. Ayetler, hadisler ve bazı dualar kırmızı mürekkep ile kaleme alınmıştır. Hacı Bektaş İlçe Halk Kütüphanesi 101 numarada kayıtlı eser bilinen tek nüshadır. Eser muhtemelen önceki yıllarda Ankara'ya getirilerek Maarif Kütüphanesi 627'ye kaydedilmiştir. Eserin mikrofilm nüshası da bu sırada alınarak Milli Kütüphane MFA A-4714 numarada arşivlenmiştir.

Bu eser, *Fütüvvetname* niteliğindeki eserler arasında Ca'fer-i Sâdık (148/765)'a nispetle şimdilik bilinen tek örnektir. Diğer eserlerde "*İmam Ca'fer şöyle buyurur*", "*Ca'fer-i Sâdık (as) buyurur ki...*" vb. cümle başları bulunmasına rağmen eserin adı Ca'fer-i Sâdık'a nispet edilmemiştir. Kendisine nispet edilen pek çok örnekte gördüğümüz gibi (Öz, VII, 3; Toufic, 1970: 131-143; Atalan, 2001: 113-132), muhtevasını dikkate aldığımızda eserin Ca'fer-i Sâdık'a aidiyeti mümkün görünmemektedir. Eserin adı, Alevi kültüründe sıklıkla gördüğümüz *Ca'fer-i Sâdık Buyruk*larını çağrıştırmaktadır. Nitekim eser, yer yer *Buyruk*larla örtüşen bir içeriğe sahiptir. Mevcut nüshanın müstensih nüshası olduğu, müstensihinin çok da bilgili bir kişi olmadığı, hemen her *Fütüvvetname*'de yer alan bazı bilgilerin atlanmasından anlaşılmaktadır.

Eserin müellifi ve müstensihi hakkında bir bilgi yoktur. Hz. Adem(as)'den itibaren sayılan fütüvvet ve nakîblik silsilelerinde son ad olarak verilen dâî ile'l-hak Seyyid Muhammed'in eseri yazan kimse mi olduğu yoksa eseri yazan kişinin bağlı bulunduğu silsile mi olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır.² Ancak çeşit-

² Metinler; ...Seyyid Ebu'l-Hasan'dan dâî ile'l-hak Seyyid Muhammed'e değdi. İş bu mucibce iş bu duacıdan nakl olunur. Bkz., Metin, 29a. Seyyid Ebu'l-Hasan'a, andan işbu dâî ile'l-hak Seyyid Muhammed'e değdi. Bkz., *Fütüvvetname-i Ca'fer-i Sâdık*, 31a, şeklindedir.

li verilerden, eserin Hacı Bektaş zaviyesine bağlı (muhtemelen de zaviye yakınında görevli) bir şeyh veya halife tarafından derlendiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Eserin içeriğinden XVI. yy'dan sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Hz. Ali'nin belinin bağlanması, mekan olarak Gadir-i Hum zikredilmeksizin, hemen tamamen ve kısmen özetlenerek Seyyid Hüseyin'in *Fütüvvetnamesine* uygun olarak anlatılır. Seyyid Hüseyin'in eserinin XV. yy'ın ikinci yarısında kaleme alındığını bilinmektedir (Gölpınarlı, 1956: 30-32). Yine *Fakrnâme-i Ca'fer Sadık* ve sonrasında gelen diğer risâlelerin içeriği Bisatî'nin, *Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr'ı* ile önemli ölçüde örtüşmektedir. Bu eserin de, XVI. yy'da yazıldığı bilinmektedir (Bisatî, 2003: 6-9, 24-25). Dolayısıyla elimizdeki eserin en azından XVI. yy'ın sonlarında veya daha sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Yine eserde tac, hırka, seccade gibi tarikat unsurlarının zikredilmesi, onun muahhar bir *Fütüvvetname* olduğunu göstermektedir. Eserin dil özellikleri, bu tarihi daha yakın bir döneme (XVIII-XIX. yy) getirmemize imkân verir.

Mecmu'a niteliğindeki eser "*Fütüvvetname-i İmam Ca'fer-i Sadık*" risâlesiyle başlar ve Bektaşilikteki âdab ve erkânı esas alan risâlelerle devam eder. Eserin tamamı aynı kalemle, aynı yazı çeşidiyle ve aynı kişi tarafından kopya edilmiştir. Öyle ki risâleler arasındaki geçişte bazı yerlerde (örn.32b) satır başı bile yapılmadan metin devam ediyormuş gibi satır arasında risâlenin adı verilmiştir. Mecmuanın kimi yerlerinde yapılan açıklamalardan, bu risâlelerin bir bütün olarak algılandığı, mecmuanın tarikat için bir el kitabı, bir erkânname gibi görüldüğü anlaşılmaktadır. Aşağıdaki ifadeler sanıyorum buna işaret eder:

Her aşık ki bu Hanedan-ı Rasul'e iradet getüre ve bu kitabın şartın yerine getüre bey'atin şera'itin yerine getüre. Ol kişi bizim halifemizdir Anın kavli bizim kavlimizdir, şöyle bileler ve elini elimiz bileler. Ve iş bu kitab her kimde buluna ol bizim halifemizdir, hiç anı inkar itmeyeler. Ve her kim ki ana inkar ide şöyledir ki hanedanı inkar itmiş olur ve her kim hanedanı inkar ide Rasul'ü inkar ider, Rasul'ü inkar itmiş olur. Her kim ki Rasul'ü inkar iderse Allah Te'âlâ'yı inkar itmiş olur ve her kim ki Allah Te'âlâ'yı inkar iderse kafir olur. Hak Te'âlâ bizi ve sizi cümlemizi kelime-i küfürden ve inkardan saklaya. Âmin.³

Mecmuanın sonunda yer alan dua, gülbenk ve tercümanlar da muhtemelen bu zihniyetin sonucudur.

³ Metin 29a-b.

Eserde sırasıyla şu risâleler bulunur:

Hâza Risâle-i Fütüvvetname-i İmam Ca'fer-i Sâdık 'Aleyhi'r-Rahmeti ve'r-Rıdvân (1b-32b)

Hâza Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık 'Aleyhi's-selâm (32b- 47a)

Tarikatın On iki Erkanı (47a -48a)

*Üç Sünnet Yedi Farz*⁴ (48a-50b)

Der beyan-ı Hâssa-i Nâd-ı 'Ali (50b-56a)

Risâle-i -Reşâd Sual-Cevab (56a-57b)

Dualar, Tercümanfar ve Gülbenkler (58a-64b)⁵

Hacimleri itibarıyla diğerlerinden daha büyük olan *Fütüvvetname-i İmam Ca'fer-i Sâdık*'da beş *Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık*'da bir "bâb" başlığı yer almıştır.

Eserde bel bağlamanın senedi ve silsilesiyle nakipliğin silsilesi verilirken büyük ölçüde tıraş erkânından bahsedilmesi ve bu bağlamda Fetih/27. ayetin tamamen veya kısmen sık sık tekrar edilmesi eseri sanki berberlere ait bir *Fütüvvetname* gibi göstermektedir. Bir yerde tıraş erkân ve adâbı ile ilgili malûmatın Selmânîler tarafından da bilinmesi gerektiğini belirtmesi bu ihtimali güçlendirir. Zira biz Selmân-ı Fârisî'nin berberlerin pîri olarak kabul edildiğini biliyoruz (Çağatay, 1953: 82). Ancak eserde Selman ilgili anlatıların geçtiği yerlerde ve on yedi kemer-beste sıralanırken onların mesleklerinden bahsedilmeyişi ve berberlere ait *Fütüvvetnamelerle* mukayesesi bu ihtimali zayıflatmaktadır.

Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık risâlesinde tıraş etmek, tac ve hırka giymenin adâbı anlatılırken saç, sakal, bıyık ve kaşların nasıl tıraş edileceği ve bu esnada okunacak duaların nakledilmesi (44a-45a) çihâr darb (dört tıraş) (Ocak, 1992: 164-167) esasına bağlı olan Kalenderîleri hatırlatmaktadır. Üç sünnet ve yedi farzın sıralandığı risâlede ise farzların ifâ edilmemesinden doğan cezalar arasında Hacı Bektaş dergahı adına kesilen cezalara yer verilmesi ve çeşitli tercüman metinleri eserdeki açık Bektaşî unsurlardır. Dolayısıyla eserin bir Bektaşî *Fütüvvetnamesi* olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Dahası *Fütüvvetname* edebiyatı Anadolu'da birincil derecede Ahiliği hatırlatmasına rağmen, bu eser aşağıdaki özetinde de görüleceği gibi esnaf ve sanat-kârlığı ilgilendiren hiçbir bâba sahip değildir. Bununla birlikte farzların ifâ edilmemesinden doğan cezalar arasında gaziler için de pay alınması Ahilikle iliş-

⁴ Bu iki risâlede her hangi bir başlık yoktur. Muhtevaya uygun olarak bu başlıklar tarafımızdan verilmiştir.

⁵ Burada her hangi bir başlık yoktur. Muhtevaya uygun olarak bu başlık tarafımızdan verilmiştir.

kisinin tamamen kopmadığına işarettir. Başka bir deyişle bu eser, birincil derecede Bektaşilikle ilgili olmasına rağmen Bektâşilik-Ahilik ilişkisi hakkında açık ip uçları taşımakta; Ahi teşkilatının lonca ve gediklere dönüştüğü dönemlerde bile iki zümre arasındaki ilişkilerin devamlılığını göstermektedir.

Eserde yer alan silsilelerin dışında Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. Muhammed (as)'dan çeşitli vesilelerle bahsedilir. Yine Hz. Muhammed'in belinin bağlanması esnasında Hz. Ali (kv), Abdullah b. Mes'ûd (ra) ve Selman-ı Fârisî(ra)'nin buldukları zikredilir. Hz. Ali'nin Selman-ı Fârisî, Kanber, ve Süheyl'in⁶ belini bağladığı; Selman'ın da on dört kişinin belini bağladığı ifade edilerek bunlar sayılır hepsinin on yedi kemer-beste oldukları belirtilir. Selman'ın yapılan helvadan paylarını vermek üzere Fatıma, Hasan ve Hüseyin'e gönderildiği; fütüvveti haber vermek üzere Selman'ın Medine'ye, Süheyl'in Rûm'a, Seyf'in Yemen'e ve Zü'n-nûn'un Mısır'a gönderildiği açıklanır. Silsilelerin senedi açıklanırken "Ka'bu'l Ahbardan rivayet olunur ki" diyerek Ka'b'ın adı anılır. Eserde bunların dışında özel adlara rastlanmaz. Rasulüllah'ın diğer ashâbı genel olarak zikredilir.

2. Eserin Özeti

Fütüvvetname, ehl-i tıraş'ın tıraşın erkân ve adabına dair bilmesi gereken şeylerin açıklamasıyla başlar. Sonra tıraşın Adem, Nuh ve Muhammed (as)'dan kaldığı ifade edilerek Fetih /8-9, Nuh/26, Fetih/27. ayetlere işaret edilir. Cebrail tarafından tıraş edilen ve şedd (bel kuşağı, fütüvvet kuşağı) bağlanan peygamberlerden Adem (as)'ın cennetten çıkarılıp yeryüzünde tevbe ettikten sonra; Nuh (as)'ın Tufandan sonra; Hz. Muhammed (sav) ise Uhud savaşı dönüşü amcası Hamza'yı kaybetmenin hüznü içindeyken tıraş olup şedd bağlamışlardır. Eserde Hz. Muhammed'in tıraş olması ve şedd kuşanması oldukça uzun yer almıştır (3b-9b). Burada olay ilgili merasimin detaylarıyla birlikte verilmiş; sadece tıraş ve şedd kuşanma değil diğer peygamberlerden kalan nurdan tac, hırka, tığ, alem gibi emanetlerde merasimin diğer unsurları olarak Cebrail tarafından melekler eşliğinde Hz. Muhammed'e verilmiş ve ondan da Hz. Ali'yi tıraş etmesi ve şedd kuşatması istenmiştir. Hz. Ali de on yedi kemer-besteden üç kişiyi Selman-ı Farisi, Kanber, Süheyl-i Rûmî'yi tıraş eyleyip onlara şedd kuşatmıştır. Durumdan haberdar olan ashâb-ı kiram Rasulüllah'ın icazetiyle birbirlerinin başların tıraş edip aralarındaki dostluğu pekiştirmişlerdir.

⁶ Doğrusu Süheyl-i Rûmî olacak. Gerek bu eserde gerekse diğer bazı *Fütüvvetnamelerde* "Süheyl" "Süheyl" olarak da yazılır.

Eserde daha sonra "bâb" başlığıyla (11b), tıraşın mü'minler, Selmaniler ve şeyhler için sünnet olduğu; tac ve hırka giymek ve ihram giymenin erkanını bilmeleri gerektiği ve ya Al-i Rasulden veya bir tarikat pîrinden tevbe alıp tac ve hırka giymeleri gerektiği vurgulanır.

Tarikat seccadesini isteyenin erkanı, şartları ve daha fazlasını bilmesi gerektiği ifade edilerek şeddin mana ve mahiyeti açıklanır. Şedde ne denildiği; şeddin yedi açması ve yedi bağlaması sıralanır. Ve kişinin bu yedi bağlamayla nefsi emaresinin yedi kötü huyunu bağlaması gerektiği ve yedi açmasıyla iyi huyları nefesine kazandırması gerektiği; böylece ancak miyan-bestelik hakkı elde edebileceği anlatılır. Şayet talip bunu yapmazsa yalancı ve taklitçi konumuna düşer ki bu takdirde şedd ona helal olmaz.

Aynı bâbda Hz. Peygamber'in vasiyeti denilerek Gadîr-i Hum vak'ası fütüvvet geleneğine uygun olarak yine uzunca anlatılır (13b-17a). Ancak burada olay yeri ve zamanı zikredilmez. Hz. Ali'ye şedd kuşatıldıktan sonra Hz. Peygamber'in icazetiyle ashabın da birbirlerini kardeş edindiği; daha sonra Hz. Ali'nin üç kişinin belini bağladığı; Selman'ın da on dört kişinin belini bağladığı belirtilerek bunlar sıralanır. Daha sonra Rasulülah'ın peksimet, hurma ve yağ ile bir helva yapıp ashaba paylaştığı; bir payın da Ehl-i Beyt için, Selman vasıtasıyla Medine'ye gönderildiği anlatılır.

Tarikatta şeyhin Muhammed Mustafa, nakîbin Emiru'l-mü'minîn Ali olduğu; Cebrail'in Hz. Adem, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed'e şedd/belini bağladığı; Hz. Ali'nin üç kişinin belini bağladığı, Selman'ın on dört kişinin belini bağladığı tekrar edilerek, Selman'ın Medine'ye, Süheyl'in Rûm'a, Zü'n-nûn'un Mısır'a, Seyf'in Yemen'e gönderildiği belirtilir. Bu dört grubun şedd bağlama şekillerinden ve şeddin nasıl bağlanacağından bahisle bu bâb bitirilir.

Eserde bundan sonra yer alan üç kısa bâbta, sırasıyla taş mı en evveldir tiğ mi sorusunun cevabı (19b-20a); tıraşın mahiyeti hakkında açıklama (20a-b); yüz yirmi dört bin peygamberin sayısının ne'liği ve sahib-i tarikat ve sahib-i ahd'in kimler olduğu hakkındaki soruların cevabı (20b-21b) ve helvayı cefne hakkında bilgi (21b-22b) verilir.

Daha sonra makas, şedd-i fütüvvet, hırka, mendil ve önlüğün açıklandığı yeni bir bölüm yer alır. (22b-32b) Ka'bu'l-Ahbâr'ın naklettiğine göre Adem(as) cennete yasağa uymayıp çıplak kaldığında incir ağacının yaprağıyla ayıp yerlerini örtmüştü; üzüm çubuğuyla da belini bağlamıştı. Şît(as) yetiştirdiği iki koyununun yünü Cebrail'in cennetten getirdiği bir makasla kırparak eğirir ve bir göğüs

örtüsü, bir fütüvvet, bir mendil ve önlük dokur. Adem(as)'ı konuk eder ve mendili önüne koyup yemek çıkarır. Sonra Adem(as) sîne-pûşu, şeddi ve fütüvveti dualar okuyarak giyinir, kuşanır. Sonra bu emanetler vasiyetle silsile halinde İdris'e ulaşır. İdris(as) sîne-pûşa iki yen dikerek onu hırkaya çevirir. Sonra yine silsileyle İbrahim'e ulaşır. İbrahim(as)'dan sonra hırka ve şedd İshak(as)'a; makas, fütüvvet mendil ve önlük İsmail'e kalır. İshak(as)'daki emanetler İsa(as)'ya ulaşır ve o, göğe çekilince cennete konulur. İsmail (as)'daki emanetler ise Ebû Tâlib'e ulaşır. Eserdeki silsile şöyledir;

Âdem (as)
Şit'e
Anuş'a
Kaynan'a ve
Mehlail'e
Berde'e
Ahnun'a
İdris'e
Müteveşliha,
Kemk'e
Nuh'a
Sam'a
Erfehaş'a
Salih'e
Âbid'e
Faliğ'e
Erğuya
Tarih'e
Âzer'e

İbrahim Halilullah' a (Burada ikiye ayrılır)

İshak'a	İsma'il'e
Ya'kub'a	Kaydad'a
Yusuף'a	Hamel'e
İbrahim'e	Bint'e
Ma'cel'e	Süleyman'a
Musa'ya	Hemise'a
Düban'e	Yese'a
Hanuta'ya	Adder'e

Metaba'ya	Adnan'a
Yunus'a	Ma'd'a
Süleyman'a	Nezzare
İsabe'ye	Madarra
Gafir'e	İlyas'a
Âmir'e	Müdrîke'ye
Salih'e	Huzeyme'ye
İsa (as)'a.	Kenan'a
Nazzara	
Malik'e	
Fehr'e	
Galib'e	
Lübe'ye	
Ka'b'a	
Mürre'ye	
Kilâb'a	
Kussa'ya	
Abdulmenaf'a	
Haşim'e	
Abdumuttalib'e	
Ebû Tâlib'e	

Sonra emanetler birleştirilerek Cebrail (as) tarafından Hz. Muhammed'e ulaştırıldı. O da dua ile bunları giyinip kuşandı ve Hz. Ali'ye vasiyet eyledi. Hz. Ali'den sırasıyla;

İmam Hasan'a
İmam Huseyn'e
İmam Zeyne'l-Âbidin'e
İmam Muhammed Bakır'a,
İmam Ca'fer-i Sadık'a
İmam Musa Kazım'a
Ali Musa-i Rıda'ya
Seyyid Ebu'l-Hasan'a
Seyyid 'Aliyü'l-Cazibe'ye
Ebu'l-Fadl'a
Seyyid 'Aliyü'l-Medeni'ye
Seyyid Muhammedü'l-Hemedani'ye
Seyyid Huseynü'l-Meşhedi'ye

Seyyid Celaleddin'e
Seyyid Muhammedü'l-Basri'ye
Seyyid Ebu'l-Huseynü'l-Meşhedî'ye
Seyyid Ahmed'e
Seyyid Ebu'l-Hasan'a
Dai ile'l-hak Seyyid Muhammed'e degdi. Bu silsile bir temenni ve
dua biter.
Daha sonra nakîblik silsilesi verilir;
Âdem önünde Şit (as) kendü nakîb oldu hizmete durdı.
İdris önünde Ma'cel nakîb oldu.
Nuh peygamber önünde Sam nakîb oldu.
İbrahim peygamber önünde İsmâ'il nakîb oldu.
İshak peygamber önünde Şem'un oldu.
Yusuf peygamber önünde Cermus oldu.
Musa önünde Harun oldu.
Davud peygamber önünde Baluğ oldu.
İsa peygamber önünde Harkis oldu.
Bizim peygamberimiz zamanında ashab önünde peygamberimiz
kendü nakîb oldu.
Sonra nakîb Emiri'l-mü'minin Ali oldu. Ândan sonra nakîblik ikiye
bölündü.
Hz. Ali önünde nakîb Selman-ı Farisi oldu.
İmam Hasan'a degdi.
İmam Huseyn'e
İmam Zeyne'l-Âbidin'e
İmam Muhammed Bakır'a,
İmam Ca'fer-i Sadık'a
İmam Musa Kazım'a
Ali Musa-i Rıda'ya. Ali Musa-i Rıda'dan iki kısım oldu;
bir kısmı; Muhammed Taki'ye
Ali Nakiy'e
Hasanu'l-'Askeri'ye
Muhammed Mehdi'ye.
İkinci kısım; Seyyid Ebu'l-Hasan'a
Seyyid 'Aliyü'l-Cazibe
Ebu'l-Fadl'a
Seyyid 'Aliyü'l-Medeni'ye

Seyyid Muhammedü'l-Hemedani'ye
Seyyid Huseynü'l-Meşhedî'ye
Seyyid Ahmed'e
Seyyid Ebu'l-Hasan'a
Dai ile'l-hak Seyyid Muhammed'e degdi.
Fütüvvetname şeddin aslı ve yedi bağlama çeşidinin tavsifiyle
sona erer (32a-b).

Hâza Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık 'Aleyhi's-selâm (32b- 47a) başlığına sahip ikinci risâlede erkân-ı tarikat, ahkâm-ı tarikat, beyân-ı tarikat, icabet-i tarikat, sıralandıktan sonra pîr, yol ve şedd ile ilgili sual-cevaplar yer alır. Miyan-bestenin şeddinin on iki bağlama ve on dört açması sıralanır. Ve bütün bunları bilmeyen miyan-beste olamayacağı ifade edilerek tövbe duası ve biat ayeti getirilir. Daha sonra fakr, iman, miyan-bestenin şartları sual edilerek cevapları verilir.

Sonra dört tekbirin aslı açıklanarak miyan-bestenin bu dört tekbir ve Fetih 27-29. ayetleri okuması, sonra bütün pîrleri ve en son kendi pîrini anması ve şartlarını yerine getirmesi ifade edilir. İlk miyan-beste'nin Hz. Adem (as) olduğu ifade edilerek daha sonra miyan-beste olan on altı peygamberin adı sıralanır.

Sonra Hz. Adem'in yedi azasının secde ile emr olunmasından bahisle, bel bağlamada yedi faydanın bulunduğu belirtilerek bunlar bağlı-açık şeklinde sıralanır; bel bağlamanın tasavvufî yorumu yapılır.

Daha sonra tarikatın kilidi, kelimesi, şartları, abdesti, hutbesi, yolu, pîri; fakrın pişvâsı, ahkamı; makam, hırkanın aslı, pîri, imanı, islâmı, gasli gibi hususlar sual-cevap şeklinde açıklanır.

Daha sonra açılan "bâb"da tıraş etmenin, tac ve hırka giydirmenin usulü her bir eylemde okunacak dualarla birlikte açıklanır. Buradaki anlatım bir intisap törenini andırmaktadır. Bâb on iki imamın yâd edildiği uzun bir dua ile bitirilir.

Takip eden risâle *Der Beyân-ı Cafer-i Sâdık (ra)*, diye başlar ve tarikatın on iki erkanını açıklar (47a -48a).

Besmele ile başlayan diğer risâlede ise yine "*İmam Cafer-i Sadık mezhebi pak hazretleri buyurur ki...*" denilerek üç sünnet yedi farz (48a-50b) ve bunların ihmalinden doğan cezalar açıklanır.

Der beyan-ı Hâssa-i Nâd-ı Ali (50b-56a) risâlesinde ise adından da anlaşılacağı gibi Nâd-ı Ali duasının kırk faydası sıralanır ve duanın üç farklı okunma biçimi nakledilir.

Risâle-i Reşâd Sual-Cevab (56a-57b) risâlesinde tarikatla ilgili çeşitli sual ve cevapları yer alır.

Eser 58a-64b arasında yer alan otuz civarında çeşitli dualar, tercümanlar, tek-birler ve gülbenklerle tamamlanır.

3. Eserde Geçen Ayetler

Eserde bazıları birkaç defa olmak üzere çeşitli vesilelerle çok miktarda ayet kullanılmıştır. Ayetler merasimlerin uygulanışı, dua cümlesi olarak veya sual-cevap fasıllarında konuyla ilgili delil olarak getirilmiştir. Dua cümlesi olarak kullanılan bazı ayetlere, başka dua cümleleri de ilave edilmiştir. Özellikle Fetih suresinin bazı ayetleri tıraş, tarikata giriş vb. sebeplerle sık sık kullanılmıştır. Kimi zaman ayetlerin anlamı açıklanmakla birlikte çoğu kere sadece ayet metni verilmiştir. Biz burada ayetlerin metin ve anlamlarını birlikte vereceğiz. Eserde yer alan ayetleri ve geçtiği yerleri şöyle sıralayabiliriz:

Hamd (övme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O, rahmândır ve rahîmdir. Ceza gününün mâlikidir. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız. Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil! Fatıha/1-7

Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İştittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır dediler. Bakara/285

Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah nezdinde hak din İslâm'dır. Al-i İmran/18-19

Şüphesiz ki Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever. Al-i İmran/159

Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin; (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilirsiniz. Al-i İmran/200

Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah'a mahsustur. En'am/1

Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Araf/22

Şüphesiz ki Allah, hainleri sevmez. Enfal/58

Musa ona: Sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbi olayım mı? dedi. Kehf/66

Görmedin mi, Allah, gökten yağmur indirdi de bu sayede yeryüzü yeşeriyor. Gerçekten Allah çok lütufkârdır, (her şeyden) haberdardır. Hacc/63

Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir. Nur/35_

Şüphesiz biz seni, şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Ta ki (ey müminler!) Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz, Resûlüne yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz. Fetih/8-9

Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir. Fetih/10

And olsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi. Fetih/27

Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter. Muhammed Allah'ın elçisidir... Fetih/28-29

Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak. Rahman/26-27

Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Talak/12

Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün. Tahrir/8

Nuh: "Rabbim! dedi, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!" Nuh/26

Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. "Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz." İnsan/8-9

O gün (Peygamber'i ve ahireti) yalan sayanların vay haline! Mürselât/15

4. Eserde Geçen Hadisler

Eserde, ayetler kadar olmasa da bazı hadisler yer alır. Özellikle Hz. Ali'nin belinin bağlanması dair pasajda Hz. Ali'yi tavsif eden bazı rivayetler vardır. Yi-

ne çeşitli soruların cevapları verilirken bazı ahlakî hadisler yer almıştır. Biz burada eserde yer alan hadisleri, tespit edebildiğimiz kaynaklarıyla beraber verecek anlamlarıyla beraber sıralayacağız.

Ali'den başka genç Zü'l-fikâr'dan başka kılıç yoktur (Aclûnî, 1351: 363; Sarıkaya, 2002: 94).

Fakirlik benim iftaharımdır. Ben onunla övünürüm (Aclûnî, 1351: 87; Yıldırım, 2000: 402).⁷

Yalancı benim ümmetimden değildir (Aclûnî, 1351: 108).⁷

Ey Ali, kanın kanımdır, etin etimdir, cismin cismimdir, ruhun ruhumdur (Süleyman-ı Belhî, 1302: 11-28, 129-130; Gölpınarlı, 1996: 367-374).

Ben kimin mevlası isem bu Ali de onun mevlasıdır (El-Kuleyni, 1401: 289; Gölpınarlı, 1996: 365-366).

Ta'zim Allah içindir, şefkat mahlukat içindir, dünyada müsamaha ile ol, ahirette şefaât ile ol (Aclûnî, 1351: 11).⁸

Allahım, ona dost olana dost ol, düşman olana düşman ol (El-Kuleyni, 1401: 289).

Hak Te'ala evvel Muhammed'in nûrunu yarattı ve bin yıl ona tecelli eyledi sonra şu'a'ından kudretinden Zü'l-fikâr'ı yarattı.⁹

(Ey Muhammed) Eğer sen olmasaydın âlemi yaratmazdım.¹⁰

Kim bir kavme benzemeye çalışırsa, o, onlardandır.¹¹

Şeriat sözlerimdir, tarikat fiillerimdir, hakikat halimdir, marifet halimin başıdır.¹²

5. Eserin Diğer Fütüvvetnamelerle ve Buyruklarla Mukayesesi

Fütüvvetnâme-i Ca'fer-i Sadık, Burgazî, Seyyid Hüseyin, Razavî tarafından Türkçe yazılan diğer *Fütüvvetnamelerle* mukayese edildiğinde çok eksik olduğu görülür. Müellif muhtemelen, büyük ölçüde bel bağlamaya önem verdiği için bu konuyu Adem'den başlatarak silsileyle Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye;

⁷ Muvatta'dan naklen "Mü'min yalancı olamaz" şeklinde bir hadis vardır.

⁸ Rivayetin bir kısmı bulunmaktadır.

⁹ Hanbel'de (1991: 127), El-Beşhi'de (1302: 10) "İlk yaratılan şey benim nurumdur" şeklinde geçer. Ayrıca rivayetin değerlendirilmesi için (Yıldırım, 2000:125-126).

¹⁰ Süfîler nezdinde hadis-î kudsî olarak kabul edilen bu rivayetin kaynakları ve değerlendirmesi için (Yıldırım, 2000: 121-123).

¹¹ Ebû Dâvud, *Sünen*, Libas; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 50.

¹² Rivayetin ilk kısmının benzeri için (Aclûnî, 1351: 4). Bu sözün uydurma olduğu hakkında (Gölpınarlı, 1956: 67).

ondan, kendi bağılı bulunduğu dâî ile'l-hak Seyyid Muhammed'e ulaştırmıştır. Yine o nakipliği de benzer bir silsileyle kendi şeyhine ulaştırır. Bunları bilmenin miyan-bestelik için şart olduğunu ifade eder.

Oysa diğer Fütüvvetnamelerde fütüvvetin tarifi, kısımları, dereceleri, fütüvvette alınmanın şartları, fütüvvette alınmayanlar, kişiyi fütüvvetten düşüren haller, fütüvvet ehlinin vasıfları, fütüvvet edepi gibi doğrudan erkan ve âdap ile ilgili konular ve tevbe almak, yol atası ve yol kardeşi seçmek, şedd kuşanmak vb. merasimler tafsilatıyla yer alır. Kimilerinde farklı meslek gruplarının merasim şekilleri ve farklılıkları dile getirilir; fütüvvet ve meslekle ilgili materyallerin sembolik yorumları yapılır. Genellikle müellifler, münasip bir yerde, kendilerine ait silsileleri de verirler.¹³

Söze Hz. Adem(as) ile ilgili anlatılarla başlayan bazı *Fütüvvetnameler* de Hz. Adem(as) tıraş edilmesini hikaye ederler (Gölpınarlı, 1956: 75). Ancak incelediğimiz eserde aynı tıraş geleneği Hz. Nuh(as) ve Hz. Muhammed(as)'e nispetle de anlatılır. Fetih suresinde yer alan ve tıraşa vurgu yapan 26. ayet¹⁴ çeşitli vesilelerle dile getirilir. Rasulüallah'ın tıraşında hiçbir kılın yere düşmeden, melekler tarafından teberrüken alınıp korunduğu belirtilir.¹⁵ Yine ayrı bir bâbta Hz. Adem'in başından yüz yirmi dört bin kıl indiği bu nedenle onun neslinden yüz yirmi dört bin peygamber geleceğinin kendisine bildirildiği; Hz. Muhammed'in de başından yüz yirmi dört bin kıl indiği, bunun da onun yüz yirmi dört bin peygamberin hâtemi oluşuna işaret olduğu anlatılır.¹⁶ Bütün bunlar eseri berberlere ait bir *Fütüvvetname* gibi gösterse bile; yukarıda ifade ettiğimiz gibi, berberlere ait olduğu bilinen diğer *Fütüvvetnamelerle* mukayese edildiğinde eserin berberlere ait olma ihtimali büyük ölçüde zayıflamaktadır. Örneğin, *Fütüvvetname-i Selmân-ı Pâk* adlı eser¹⁷, 'ustura ve tıraşla ilgili bütün durumlara ait üç bâb, yirmi soru-cevap ile tertip edilmiştir. Eserde ustura ve senk (taş) hakkındaki rivayetler, Hz. Peygamber'den itibaren berberlerin fütüvvet silsileleri nakledildikten sonra berberlerin şedd kuşanma törenleri anlatılır (Sarıkaya, 2002: 12). Bizim incelediğimiz eserde ise tıraşın Adem'den itibaren başladığı kabul edilmekle birlikte verilen silsilenin berberlerin silsilesi olduğuna hiç değinilmez. Nakiplikten bahsedilirken söz konusu edilen miyânbestelikte de ko-

¹³ Söz konusu *Fütüvvetnâmeler* ve içerikleri hakkında (Sarıkaya, 2002: 6-12; Torun, 1998: 48-59).

¹⁴ "Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz".

¹⁵ Metin, 8a-b.

¹⁶ Metin, 20b-21a.

¹⁷ Eser, Ankara Üniversite DTCF Ktb. İsmail Saib, Nu: I/2883'de kayıtlıdır.

nu berberliğe getirilmez. Çeşitli vesilelerle Selmân-ı Fârisî anılmasına rağmen, eserde onun berberlerin pîri olduğuna dair en küçük bir imâ bile yer almaz. Ustura yerine mikras (makas) yer alır ve bir bâbda senk (taş) ve tîğ'in¹⁸ hangisinin daha üstün olduğuna dair rivayetler ve görüşler nakledilir.

Gerek *Fütüvvetname* gerekse diğer risâleleri itibarıyla her hâlükârda Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî'nin (Gölpınarlı, 1956: 30; Seyyid Hüseyin, 2004: XI-XIV), bu mecmua'nın önemli bir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Gadîr-i Hum'dan söz edilmese de Hz. Ali'nin belinin bağlanmasıyla ilgili anlatının Rasülullah'ın vasiyeti olarak ve "*Lahmike lahmî*" sırrına uygun nakledilmesi, daha sonra hurma, yağ ve peksimetle helva pişirilip pay edilmesi ve dört memlekete gönderilmesi, şedd sahibinin açık ve bağlı kapıları hemen aynen Seyyid Hüseyin'in eserinden alınmıştır (Gölpınarlı, 1956: 80-82, 102-103). Ayrıca *Der beyan-ı Hâssa-i Nâd-ı 'Ali* risalesi de Seyyid Hüseyin'in ya aynı adlı risâlesinden veya *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'ından alınmadır (Sarıkaya, 2000: 17-31; 2002: 38-42). Buradaki en önemli farklılık incelediğimiz eserde duanın üç farklı şekilde okunduğunun belirtilmesidir.

Bizim incelediğimiz esere çok benzeyen bir *Fütüvvetname* Ankara Maarif Ktb. (A. Ötüken Ktb) 355/2'de kayıtlı ve mecmuanın 33b-72a arasındaki nüshadır. Ancak bu *Fütüvvetname*'de müellif adını belirtmediği gibi bizim elimizdeki fütüvvet ve nakiplik silsilelerinden hiç bahsetmez. Bununla birlikte tıpkı *Fütüvvetnâme-i Ca'fer-i Sadık* gibi tıraş erkânı ile başlar ve Hz. Muhammed'in tıraş olup bel bağlaması hikâye edilir. Ancak buradaki anlatımda incelediğimiz eserden farklı olarak daha önce Hz İbrahim(as)'in belinin bağlandığı nakledilir. Rasülullah'ın belinin bağlanma olayı pek çok *Fütüvvetname*'den farklı olarak ve fakat incelediğimiz eserle aynı şekilde Uhud savaşı sonrasında; Rasülullah'ın amcası Hz. Hamza'nın şehadetine duyduğu teessüre dayandırılır. Dolayısıyla Hz. Ali'nin belinin bağlanması anlatılırken Gadîr-i Hum'a vurgu yoktur. Hz. Ali'nin belini bağladığı üç kişi sayılırken incelediğimiz eserde yer alan Selmân-ı Fârisî, Kanber ve Süheyl(Süheyb-i Rûmî) ikisi Ömer-i Ümeyye ed-Damirî ve Bilâl-i Habeşî'nin adı yer alır.¹⁹ Ancak fütüvvet için dört bölgeye gönderilen dört kişi aynıdır. Daha sonra verilen şeddin adları bağlaması çözmesi, şedd bağlama şekilleri, adâp ve erkân ile ilgili anlatılan şeyler hemen tamamen aynıdır.

¹⁸ Buradaki tîğ, taş ile birlikte anıldığına göre muhtemelen ustura anlamındadır. Ancak benzer metinlerde tîğ ile kastedilen "kılıç"tır. Nitekim Bektaşîlerde "tığ-bend" şedd yerine bele bağlanan kuşaktır ve aynı usulle bağlanır (Noyan, 1996: 246).

¹⁹ Buradaki adlar Seyyid Hüseyin'in anlatımına uygundur (Gölpınarlı, 1956: 82-83).

Hiz. Ali'ye istinaden nakledilen miyân-bestenin açık olması gereken on dört şey ve bağılı olması gereken on iki şey de iki *Fütüvvetname*'de .

Sofrası açık gerek, kapısı açık gerek, alını açık gerek, kulağı açık gerek, dili açık gerek, keremi açık gerek, kademi açık gerek, eli açık gerek, lütfü açık gerek, sehaveti açık gerek, hulkı açık gerek, yakîni açık gerek, tevekkül ehli ola, Fatıha okumaktır.

Bağlananlar; gözü bağılı gerek na-mahremden, kulağı bağılı gerek yaramaz haberden, dili bağılı gerek şirkden, hatırı bağılı gerek kinden, mekri bağılı gerek, buhlı bağılı gerek, hırsı bağılı gerek, 'ucbi bağılı gerek, (fütüvvet bendi), eli bağılı gerek uğrulukdan, yaramaz işlerden bağılı gerek, hakdan ğayrı(dan gönlini kesmek).²⁰

Bu *Fütüvvetname*'de yer alan dua ve tercümanların farklı oluşu yanında; "tuğ ve alem"le ilgili yer alan bilgiler bizim incelediğimiz esere göre fazlalıktır.

Fütüvvetnamelerin çoğunda rastladığımız ahinin bağılı ve açık kalması gereken kapıları (Sarıkaya, 2002: 63-64) incelediğimiz eserde tasavvufî bir yorumla şeddin bağlama ve açmaları olarak sıralanır ve her bir bağlamanın bir kötü huyu bağladığı her açmanın bir iyi huya canlılık verdiği böylece nefsin²¹ terbiye edilmesi gerektiği ifade edilir.

Cimrilik kapısını bağlaya cömertlik kapısını aç;
Kahr kapısını bağlaya (kanaat ve rıza kapısını) aç;
Hırs u heves kapısını bağlaya kana'at ve rıza kapısını aç.
Doymak ve lezzât-ı nefsanî kapısını bağlaya riyazât ve nedamet kapısını aç.

Halkdan yana kapısını bağlaya Hak'dan yana kapısını aç.
Herze yere varmak ve harâbat ve mâ-lâ-ya'ni söz kapısını bağlaya ma'rifet ve şenahât kapısını aç.

Ef'âl-i şeytânîden yana kapısını bağlaya ef'âl-i Rahmânîden yana kapısını aç.²²

Hemen pek çok *Fütüvvetname*'de yer alan bağlama şekline göre sıralanan elifî, cevkanî, lâmelifî, kavsî, mihrâbî, Selmânî (Süleymânî), Yusufî şedd çeşitleri²³ resimlenerek, kimden kaldığı ve sembolik anlamları veriler detaylı olarak sıra-

²⁰ Metin, 33b-34a; *Fütüvvetname*, A. Ötüken Ktb 355/2, 41b-42a. Aynı bilgi Bisatî'nin *Şeyh Sâfî Buyruğu*'nda da yer alır, bkz. 67-68.

²¹ Tasavvufta nefsin de yedi mertebesinin bulunduğu kabul edilir.

²² Metin, 12b. Sıralama Seyyid Hüseyin ile aynıdır (Gölpınarlı, 1956: 102-103).

²³ Razavî, *Fütüvvetname-i Kebîr*, Millet Ktb. Ali Emîri, Şer'iyye 902, 54a-55b; *Fütüvvetname-i Yasin er-Rufâî*, Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmud 2532, 15b-16b.

lanır. İncelediğimiz eserde ise Hz. Ali'nin Selman'ın belini bağlaması vesilesiyle aynı bâbta ilave bir bilgi gibi Rûmîlerin şeddinin lâmelîf (𐤀) olduğu;²⁴ Mısırîlerin şeddinin kavsî olduğu, Yemenîlerin şeddinin tahtanî ve fevkânî çeşitlerine sahip şedd-i mahfî olduğu ifade edilir.²⁵ Eserin sonunda ise, yedi çeşit şedd resmedilir sembolik anlamları verilmez ve diğer eserlerden farklı şekilde adlandırılır. Bu sıralama şöyledir: Âdem (as), Şît (as) Yûsuf (as) Süleymân (as) şeddidir Rasûl (as), İmamlar ve şeyhlerin şeddi.²⁶ Bu adlandırmadan ikisi benzerlik gösterir. Ayrıca şeyhlerin şeddinin şedd-i mihrâbî olduğu da ifade edilir. Resimleri açısından da imamlara nispet edilen şeddin lâmelîf (𐤀) şeklindeki çizimi bu adla anılan şedd ile uyumludur. Resm edilen şedd şekilleri de resmi yapanların becerilerine göre *Fütüvvetnameler* arasında bazı farklılıklar gösterir (Gölpınarlı, 1950: 70-71).

Fütüvvetnamelerde ve *Buyruklarda* müşterek anlatılan ve ilk dönemin içselleştirildiği önemli bir olay Rasulüllah'ın Hz. Ali'nin belini kuşatmasıdır. Olay özetle şöyle anlatılır:

Rasulüllah bir gün otururken Cebrail (as) gelir ve Hz. Ali'ye vasiyette bulunması emrini getirir. Deve palanından bir minber kurulur ve Rasulüllah, bir konuşma yapar, sonra Hz. Ali'nin elinden tutarak yanına çıkarır ve gömleği içine alır, öyle ki bir gövdede iki baş görünürler. Rasulüllah "lahmike lahmî" sözünü irad eder. Sahabeden biri taaccüble "Yâ Rasûlallah siz mübarek gömleğinizi çıkarın biz dahi görelim." Der. Rasûl (as) gömleğini çıkarır. Herkes velinin ve nebini cisminin bir olduğunu görürler. Sonra Rasulüllah: "Men küntü mevlâhu fe-hâza Aliyyün mevlâhu" deyüb, Hz. Ali'nin elini tutarak biat ayetini (Fetih/10) okur. Daha sonra Hz. Ali için bazı sözler sarf eder. Sonra minberden inerek kendi seccadesinin üzerinde, belli bir tören adâbı ve erkânıyla Hz. Ali'nin belini bağlar. Daha sonra ashab Hz. Ali'yi kutlar ve birbirleri arasında kardeşlik oluştururlar. Rasulüllah ise Hz. Ali'yi kardeş edinir.²⁷

Bu olay Seyyid Hüseyin'de Gadîr-i Hum vakasının şîf versiyonuna uygun, Razavî de ise Müslim'de geçen "sakaleyn hadisine" uygun bir anlatımla yer alır (Gölpınarlı, 1956: 80-81; Razavî, *Fütüvvetname-i Kebîr*, Süleymaniye Ktb., İzmir, 337, 10b-12b). Ancak her iki eser ve diğer *Fütüvvetnamelerde* olay şîyasî şîflikten farklı tasavvufî şîflikte kabul edilen biçimiyle yer alır. Bu kabulde Hz. Ali, velayetiyle gerçek âlem olarak kabul edilen mana âleminin en üstünü,

²⁴ Oysa Seyyid Hüseyin'de "Elifîye "şedd-i Rumiyâne"dahi dirler" denilir (Gölpınarlı, 1956: 119).

²⁵ Metin, 19a.

²⁶ Metin, 31b-32a.

²⁷ Metin 13b-17a. Bu anlatım biçimine Milli Ktb., A 4714'de kayıtlı *Fütüvvetnamede* (bkz. 13b-15a) de rastlanır.

insan-ı kâmilidir (Gölpınarlı, 2002: 100-103). Buyruk'a göre ise olay, Hz. Peygamber'in Mirac dönüşü sahabe arasında musahiplik yapılmasını dilemesiyle ilgili olarak benzer motiflerle anlatılır (Aytekin, 1958: 19-24).²⁸

"On yedi kemerbeste" kabulü de muhtemelen Ahilikten Bektaşî kültürüne geçen önemli kabullerden biridir. Bazı *Fütüvvetnameler*de on yedi kemerbeste meslekleriyle beraber sıralanır ve bunların tamamının Hz. Ali tarafından belle-rinin bağlandığı nakledilir.²⁹ Seyyid Hüseyin'in *Fütüvvetnamesinde*, Hz. Ali'nin üç kişinin belini bağladığı, daha sonra Selman on yedi kişinin belini bağladığı rivayet edilir (Gölpınarlı, 1956: 82-83). Razavî *Fütüvvetnamesinde* ise Selman'ın elli beş kişinin belini bağladığı nakledilir.³⁰ İncelediğimiz *Fütüvvetnâme-i Ca'fer-i Sadık* Hz. Ali üç kişinin belini bağlamış ve Selman da on dört kişinin belini bağlamıştır. Bunlar on yedi kemerbesteyi teşkil ederler. Bu tasnife göre verilen isimler arasında da farklılık bulunması tabîdir. Bizim eserimizde sıralama şöyledir:

On Yedi Kemer-beste³¹

<i>F. Cafer-i Sadık'a Göre</i>	<i>Bektaşîlere Göre</i>
Selman-ı Fârisî	Selman-ı Fârisî
Kanber	Muhammed b. Ebî Bekr
Süheyl (Süheyb-i Rûmî)	Malik b. Eşter (Malik-i Ejder)
Ebû Zer-i Ğaffar (Ğıffârî)	Ammar Yasir
Sakât (muhtemelen Seriyü's-Sakatî)	Veysel Kârânî
Zü'n-nûn	Ebû Zer-i'l-Ğıffârî
Ömer-i Ümeyye	Huzeyme b. Hâris
Ebû Abdullah Cerrah (Ebû Ubeyde b. El-Cerrah)	Abdullah b. Bedii el-Huzâî
Cabir (el-Ensârî)	Abdullah b. Adil Hâris
Malik (b. Eşter)	Ebû Heysem et-Tihânî
Ebû'l-Mu'cem	Hâris eş-Şeybânî
Müseyyeb (Said b Müseyyeb)	Haşim b. Utbe
Ammar Yasir	Muhammed b. Ebî Huzayfe
Süleym	Kanber
Ebû Derda	Mürtefi' b. Vezza
Seyf (el-Yemânî)	Sa'd b. Kays
Cömerd Kassab	Abdullah b. Abbas

²⁸ Burada olay üzerine peksimet, hurma ve yağdan helva yapılarak pay edilmesi de yer alır.

²⁹ Örneğin, Millet Ktb. Şer'iyye 900'de kayıtlı *Fütüvvetname*'de (6b-7b) on yedi kemerbeste Hz. Ali'nin bellerini bağladığı çeşitli mesleklerin pîrleri olarak sıralanır.

³⁰ Razavî, *Fütüvvetname-i Kebîr*, Süleymaniye Ktb., İzmir, 337, 6a-11b; Millet Ktb., Şer'iyye 902'de (bkz. 17b-20a) bu sayı elli iki olarak verilir. Ayrıca bkz., *Fütüvvetname-i Yasin er-Rufâî*, Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmud 2532, 13a-13b elli beş kişi sayılır.

³¹ *Fütüvvetname-i Ca'fer-i Sadık*, 17b. Razavî'de Bilal-i Habeşî-Bürûde-i Eslemî- Hasan Basrî-Kümeyl b. Ziyad-Abdullah b. Abbas-Muhammed b. Ebî Bekr farklı olanlardır (6b-7b).

Fütüvvetnamelerde yer alan sıralamalarda da bazı farklar bulunmasına rağmen, bu sıralamada on iki adın farklı oluşu, on yedi kemer-beste inancının fütüvvet-Ahi kaynaklı olsa bile farklı bir kaynaktan da beslendiğini göstermektedir. Nitekim fütüvvet ehline göre on yedi kemer-beste meslek pîrleri iken, Bektaşî kültüründe yer alan bu on yedi kemer-bestenin büyük çoğunluğu Sıffîn'de Hz. Ali'nin safında yer alıp can verenlerdir.

Tarikatın on iki erkânının zikredildiği risâlede yer alan bilgiler tamamen Bektaşîlik ve Alevilikle ilgilidir. Burada söz konusu edilen konu, ayin-i cemin yapılabilmesi için yürütülen hizmetlerdir. Fütüvvet ve Bektaşî geleneği, kendi icra ettikleri merasimleri Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile, ilk dönem Müslümanlığıyla, kolaylıkla özdeşleştirip onları bir nevi' içselleştirerek benimserler. Bu on iki erkan'da bu içselleştirmenin tipik örneklerinden birini teşkil eder. Rivayete göre Hz. Ali kendi evlatlarından her birine gülbenk okuyarak birer hizmet havale etmiştir. Hizmet anlayışı *Makâlât*'ta yer alan tarikat makamlarından biri olan "hizmet" esasî kadar *Buyruklarda* anlatılan "Kırklar meclisi"nde Rasulüllah'ın hizmet ehli oluşuyla da doğrudan ilgilidir (Hacı Bektaş Veli, Tarihsiz: 26; Aytekin, 1958: 7-8; Bozkurt, 2004: 13-18). Bu görevlendirme anlayışı, ayinin doğru ve kusursuz icra edilmesi bakımından yol ehlince devam ettirilmiştir. Bu hizmetler ve görevi ilk alan Hz. Ali evladı şunlardır:

Tarikatçı: İmam Hasan'dır.

Berber: Muhammed Hanefî'dir.

Saki: Tayyib,

Süpürgeci: Tûrab,

Ferraş: İmam Hüseyin'dir.

Zakir: Abdu's-Samed'dir,

Sofradar: Abdu'l-vahid,

Hadim: Abdu'l-Mu'in'dir.

Gözcü: Abdu'l-Kerim'dir,

Pervane: Abdullah'dır,

Çırakçı:³² Hadi-i Ekber'dir,

Seyyid Hüseyin'de Hasan b. Sabit-Ömer el-Huzâî- Müslim b.Akîl-Sa'd b. Ebî Vakkâs-Ebu'l-Mu'cân farklı isimlerdir (Gölpınarlı, 1956: 83-84).

Bektaşî kaynakları için (Oytan, 1979: 306-308; Koca, 1999: 148; Kaya, 1993: 44-49; Özmen, 1998: III, 542-543, 613-617. Bunlardan Haydar Kaya bu listede birlikte Hz. Ali'nin evladından ayrı bir on yedi kemer-beste listesi daha verir. Eser sahiplerinin eski metinlerden okuyuşlarına ve şifahî bilgilerine göre bu adların küçük farklarla kaydedildiklerini görmek mümkündür.

³² Metinde böyle geçmekle birlikte, bazı metinlerde "çerağcı" diye geçer ki doğrusu böyle olmalıdır. Ancak *Buyruk*'da da "çırakçı" diye geçmesi her iki kullanışınca bulunduğunu göstermektedir (Aytekin, 1958: 83).

Kapucu: Abdu'l-celildir. (Bozkurt, 2004: 195-196; Yörükân, 1998: 321-322; Birge, 1991: 201-202; Noyan, 1996: 272; Eyüboğlu, 1990: 189-190; Özmen, 1998: 544).

Bu listeye yer veren eserleri dikkate aldığımızda, "on iki hizmet" erkânının sadece Bektaşiler değil, Tahtacılar başta olmak üzere diğer Alevi grupları arasında da benimsendiği gözlenmektedir. Ancak Alevilerde ilk iki hizmet dede ve rehber olarak devam eder.

Bütün Buyruklarda yer alân, incelediğimiz eserde de ayrı bir risâle halinde verilen Alevi ve Bektaşî kültüründe önemli bir yere sahip olan üç sünnet yedi farz,³³ yine İmam Ca'fer-i Sadık'dan nakille şöyle sıralanır.

Sünnetler;

1. Zikr-i Hakkı dilinden komaya,
2. Adavet var ise kalbinden gidere;
3. Talib olunan yola teslim olmaktır.

Farzlar;

1. Kişi varlığını kudret-i Hak'tan bile, sırrını ızhar eylemeye, zahid imanın şeytandan nice sakınırsa öyle sakına;
2. Sırdâr ola, gördüğünü örte;
3. Her nerede ise daima özr dileye, niyaz eyler ola, zira her fesat Hakkı unutmayla olur;
4. Uğrun dirlik itmektir, sakına mürebbi hakkına kail ola;
5. Müsahib hakkını ceme getüre, müsahib hakkın yitirmeye;
6. Halifeden el tutup, tövbe kılmaktır;
7. Tac urunub, üstada özünü yetürüb, kendi bilişin terk itmektir, yol ehline, pâ-yi mal olmaktır.³⁴

İ. Üzüm'ün Buyruklar üzerinde yaptığı incelemeden anlaşılacağı gibi üç sünnet yedi farz sıralaması nüshalara göre farklılıklar arz eder (Üzüm, 2004: 129-131). Buna rağmen ilginç bir şekilde burada verdiğimiz sıralama Sefer Aytekin tarafından neşredilen ve farklılıkları gösterilen *Buyruklar*'dan Hacı Bektaş nüshasıyla aynen örtüşmektedir (Aytekin, 1958: 245-246). Günümüzde konuya ilgisiz

³³ Bu konudaki bir araştırma için bkz. İ. Üzüm, "Buyruk'ta Üç Sünnet Yedi Farz Kavramı ve Alevî Yazarların Tutumu", *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, içinde İstanbul (2004), 122-152.

³⁴ Metin 48a-49a. Metin günümüz Türkçesiyle verilmiştir.

Fütüvvetnamelerde fütüvvete ehlinin vasıfları ve bilmesi gereken erkan olarak sual-cevap fasıllarında zikredilen bazı meseleler, bu mecmuada *Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık* ve diğer risâlelerde yer almıştır. *Fakrname* risalesi Bisâtî'nin *Şeyh Sâfî Buyruğu*'nda *Hâza Postname Kavli Ca'fer-i Sâdık* başlığıyla (ilk giriş sayfası hariç) aynen yer almıştır. Esasen bu bahisler aynı temel motiflerle, sual-cevap, fasılları veya ayrı bâblar halinde benzer tasavvufî risâlelerin hemen çoğunda yer alır. Biz burada risâlede yer alan konuların tamamı yerine diğer tarikatla ilgili bazı esasları sıralamakla yetineceğiz:

Ahkâm-ı tarikatda altı nesne farzdır: Sehavet, ma'rifet, yakîn, sabr, tevekkül, teffekür.

Erkân-ı tarikatda altı nesne farzdır: İlm, hilm, rıza, şükr, zikir, uzlet.

Beyân-ı tarikatda altı nesne farzdır: Irâdet, icabet, zühd, takva, kanaat, ahlakdır.

İcâbet-i tarikatda altı nesne farzdır: İhsan, zikir, şükr, terk, havf, şevk (Razavî, *Fütüvvetname-i Kebîr*, Millet Ktb, Şer'îyye 902, 68b; *Fütüvvetname*, A. Ötügen Ktb., 355/2, 40b; *Fütüvvetname*, Milli Ktb, A 5594/7, 92b; *Fütüvvetname-i Selmân-ı Pâk*, DTCF Ktb. İsmail Saib, Nu: I/2883, 33a-b; Birge, 1991: 230; Oytan, 1979: 404-406).³⁹

İncelediğimiz eserde geniş yer tutan bir diğer risâlede *Der Hassa-i Nâd-ı Ali* risâlesidir. Bu konuda daha önce bir araştırma yaptığımız için burada sadece Nâd-ı Ali hakkında bilgi vermekle yetineceğiz. Kısaca Ali'yi çağırma, Ali'den istimdat isteme diyebileceğimiz Nâd-ı Ali duası, Alevi ve Bektaşî kültüründe rastlanan Arapça dualardan birisidir. Rasulüallahın Uhud savaşı sırasında zor durumda kalması üzerine Cebrail tarafından Hz. Ali'yi çağırması için öğretildiği nakledilir. B. Noyan, Bektaşîlerde sabah ve akşamları münacat, on iki imam adı zikredilerek salavatname okunduktan sonra nâd-ı Ali'nin okunduğunu ifade eder ki, duanın benzer şekilde vird olarak okunuşuna Kâdirîlerde de rastlanır. Y.Z. Yörükân, Tahtacılar arasında bu duanın okunuşuna şahit olduğu belirtmektedir (Sarıkaya, 2000: 21-22). Risâlede duanın kırk faydası sıralanır. Bu faydalara dikkat edildiğinde, teknolojik gelişme sağlayamayan tarım toplumlarında deprem, sel vb. tabii afetlere karşı korunmak, hastalıklara karşı korunmak, düşmanla mücadelede faydalanmak ve zahiren izah edilemeyen parapsikolo-

³⁹ Metin, 33a-b. Buyruklarda bunlar "Makamlar" olarak sıralanır (Aytekin, 1958: 21-24; Bozkurt, 2004: 176-180).

jik olaylarla ilgili fayda temin etmek üzere böyle bir duanın ihdas edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim benzer gerekçelerle Sünnîler arasında da "Cevşen duası" okunmaktadır (Sarıkaya, 2000:27-29). Nâd-ı Ali duasının Türkçesi şöyledir:

Allah'ın kudret eseri olan kerametlerin zuhur ettiği (veya, keramet sahibi olan) Ali'yi çağır. Vekillerin arasında onu yardımcı bulursun. Allah'a muhtacım. Bütün dert ve üzüntüler ey Allah'ım Sen'in azametinle; ey Muhammed senin nübüvvetinle ve ey Ali, senin vilâyetinle açılır ve aydınlığa dönüşür. Halimi değiştiren O'dur. Ey Ali bana yetiş (üç defa).

Eserin önemli bir kısmını da otuz kadar metnin yer aldığı dualar, tercümanlar, tekbirler ve gülbenkler oluşturur. Buradaki metinlerin hemen tamamen Bektaşilikle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Mürşidin çırak çıkarma duası, mürşidin sofraya verme duası, sofraya açma duası, kemer-beste aşkı, fena ve teslim tekbiri, tsitem-i çelik, post, tıraş, kurban, keşkûl, kanberkiye, teslim, palhenk, sofraya, mengüş, dolak, ikrâr, tâc ve çeşitli çerağ tercümanları, çerağ gülbenği ve sancak salâsı yer alır. Bu tercüman ve gülbenk çeşitlerinin büyük bir kısmı XIX. yy Bektaşî metinlerinde yer almıştır.⁴⁰ Bir kısmı da günümüzde hâlâ okunmaktadır (Kaya, 1993: 473-475, 479; Özmen, 1998: 473, 477, 489, 493; Atalay, 2004: 300, 301, 304). "Sancak salâsı" diye verilen metin sadece bu eserde bulunmaktadır, gördüğümüz başka eserlerde yer almamaktadır. Burada örnek olarak bazı metinleri veriyoruz:

Tercüman-ı Keşkûl

Fukara-i babullah sail-i dergah Şah-ı keşkûl aşıkân sünneti şey'en lillah hü dost.⁴¹

Tercüman-ı Sofra

Evvel Allah diyelim ve, kadem billah diyelim, geldi 'Ali sofrası destur ya Şah diyelim.⁴²

Teslim Tekbîri

En'am tarîk ya 'Ali, eslim tarîk ya 'Ali, teslim tarîk ya 'Ali, ekrim tarîk ya 'Ali.⁴³

⁴⁰ Yılmaz Soyger'in çalışmasında verdiği tercüman ve gülbenklerden on altı metnin aynen-uyduğunu tespit ettik. (Soyger, 2005: 258, 260, 265-268, 274, 278-284).

⁴¹ Metin, 61b.

⁴² Metin, 62a.

⁴³ Metin, 62a.

Tercüman-ı Mengüş

Yüri bir pîre yapış gezme serseri
Cân-ı dilden ol muhibb-i Hanedanın Haydari
As gulam ol gel erenler aşkına
Ol Aliyy'l-Murtaza'nın Kanber'inin Kanberi
Ber cemal-i Muhammed kemal-i Huseyn Ali'yi bilene salavat⁴⁴

Tercüman-ı Çerağ

İsm-i şah Allah Allah,
Çün çerağı fahr-i uyardık Hüda'nın aşkına
Dü-cihan fahr-i Muhammed Mustafa'nın aşkına
Saki-i kevser-i Aliyyi'l-Murtaza'nın aşkına
Hem Hadice Fatıma Hayru'n-nisa'nın aşkına
On iki imam sadr-ı vilayet pîşvanın aşkına
Çar-deh-i ma'sum-i pak Âl-i 'aba'nın aşkına
Hazret-i Hünkar âlem-i kutb evliyanın aşkına
Haşre dek yansun yakılsun billahi anın aşkına
Ber cemal-i Muhammed kemal-i Huseyn Ali'yi bilene salavat⁴⁵

Gülbenk-i Çerağ

Allah Allah, akşam karışan çerağ-ı rûşen fahr-i dervişân kudret-i abdalân zuhûr-ı imaman kanûn-ı evliya. Kerem-i 'Ali pîrimiz sultanımız Hacı Bektaş-ı Veliyyi Horasan. Hazret-i Seyyid Ali Sultan-ı ğazîyan erenlerin çerağı rûşen ola hü diyelim hü.⁴⁶

6. Sonuç

Fütüvvetname-i Ca'fer-i Sâdık başlığını taşıyan bu mecmua içeriğindeki diğer risâlelerle birlikte tipik bir Bektaşî *Fütüvvetnamesidir*. Eserin müellifinin de belirttiği gibi tarikata halifelik makamına gelmiş kişilerin tarikatla ilgili gündelik ritüellerde kullanabilecekleri bir el kitabı hükmündedir. Belki bu nedenle doğrudan fütüvveti ilgilendiren pek çok konu mecmuada yer almamıştır. Ancak tarikat erkânının yürütülmesiyle ilgili görevlendirmeye temel olması bakımından hem fütüvvet silsilesi hem de nakiplik dâî ile'l-Hak(Hakk'a çağırın) Seyyid Muhammed'e kadar ulaşan bir silsile verilmiş, adeta sahih ve sağlam bir icazete

⁴⁴ Metin, 62b.

⁴⁵ Metin, 63b.

⁴⁶ Metin, 64a-b.

sahip olunduğu vurgulanmıştır. Bu durum, müellif için bir abartı değil, bilakis tasavvuf ve tarikat geleneğinde önemsenen ve dikkate alınan bir durumdur.

Eserde yer alan *Fakrnamenin* ve diğer küçük risalelerin büyük ölçüde mevcut *Buyruk* metinleriyle örtüşmesi, esasen Bektaşî tarikat adâp, erkân ve kültürünün çok erken dönemde Andolu'nun genelindeki ilgili zümreleri doğrudan etkilediğinin bir işaretidir. Çünkü biz, S. Aytekin ve F. Bozkurt tarafından neşredilen *Buyruk* nüshasının (nüsha farkları gösterilmekle birlikte) Tahtacılarla ait olduklarını biliyoruz. Y.Ziya Bey'in nad-ı Ali duası ve bazı erkânla ilgili tespitlerinin de Tahtacılar arasında yapıldığı bilinmektedir. Diğer Alevî zümrelerinden gerek coğrafî yapı gerekse gelenekleri itibarıyla nispeten bağımsız diyebileceğimiz Tahtacıların, doğrudan Hacı Bektaş dergahına bağlı olmasalar bile sahip oldukları inanç ve kültür motifleri itibarıyla bu gelenekten büsbütün bağımsız ve uzak olmadıkları anlaşılmaktadır.

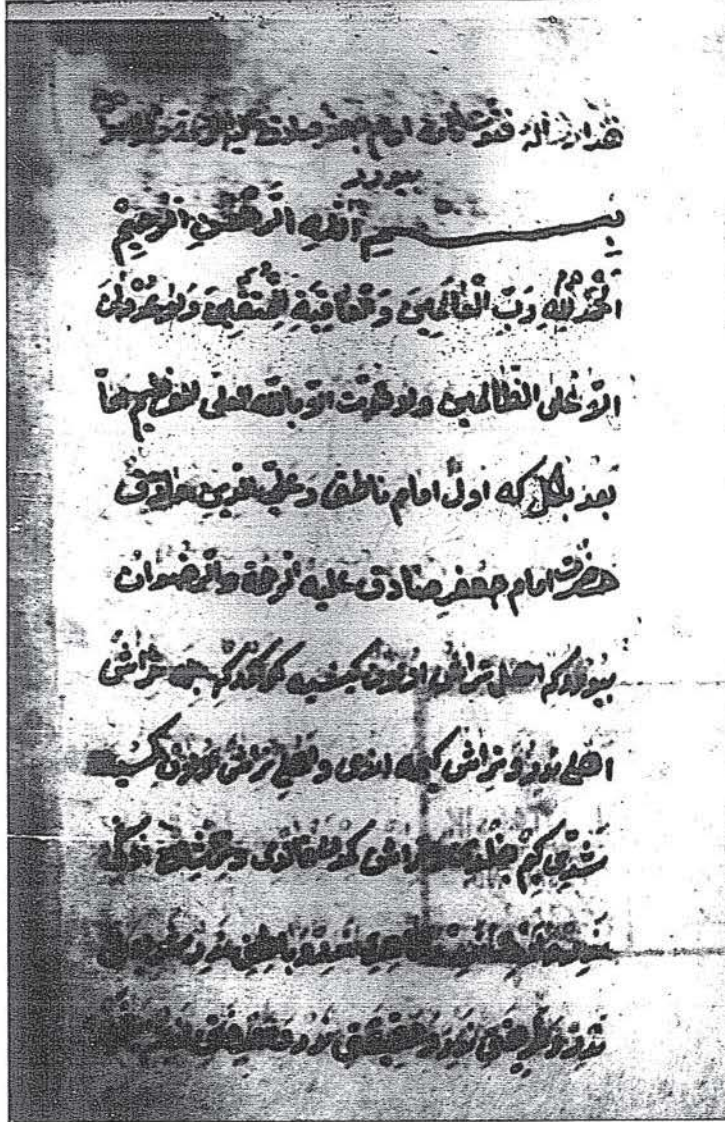
Eser sahip olduğu muhtevayla fütüvvet/ahi geleneğiyle Bektaşîlik arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Kurumsal zaman bakımından daha önce olan fütüvvet/ahi teşkilatının sadece adâp ve erkân bakımından değil, çeşitli gelenek ve inanç motifleri bakımından da Bektaşî ve Alevî kültürünü etkilediği anlaşılmaktadır. Ahi şedd (bel bağlama) törenleri kısmen değişime uğrayarak Bektaşî ve Alevî zümreleri tarafından benimsenmekle kalmamış, şedd ile ilgili geleneksel temellendirmelerde büyük ölçüde bu zümreler tarafından kabul edile gelmiş, silsileler bu gelenekle birlikte yâd edilmiş, törenleri süsleyen tercüman ve gülbenkler aynı şekilde terennüm edilmiştir.

KAYNAKLAR

- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, (1351). Keşfü'l-Hafâ. I-II. Beyrut.
Ahmed b. Hanbel, el-Müsned. (1991). tah. A. M. Ed-Dervîş, Beyrut.
ATALAN, Mehmet. (2001). "Ca'fer es-Sâdik'ın Eserleri". Dinî Araştırmalar. XI.
ATALAY, Ali. (2004). İmam Cafer Sadık Buyruğu. İstanbul.
AYTEKİN, Sefer. (1958) Buyruk. Ankara.
BİRGE, J. Kingsley. (1991). Bektaşîlik Tarihi. Çev: Reha Çamuroğlu. İstanbul.
Bisatî. (2003). Şeyh Sâfî Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr). Haz: Ahmet Taşgın. Ankara.
BOZKURT, Fuat. (2004). Buyruk. Ankara
ÇAĞATAY, Neşet. (1953). "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşe'i Meselesi". AÜİFD, I, nu: 1-3 Ankara.
El-Kuleynî, Muhammed b. Yakub. (1401). Usûl mine'l-Kâfî, Beyrut. I-II

- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki. (1990). Bütün Yönleriyle Bektaşilik. İstanbul.
Fütüvvetname, A. Ötüken Ktb., 355/2.
Fütüvvetname, Milli Ktb, A 5594/7.
Fütüvvetname, A. Ötüken Ktb 355/2.
Fütüvvetname, Millet Ktb. Şer'iyye 900.
Fütüvvetname, Milli Ktb., A 4714.
Fütüvvetname-i Selmân-ı Pâk, Ankara Üniversite DTCF Ktb. İsmail Saib, Nu: I/2883.
Fütüvvetname-i Yasin er-Rufâî, Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmud 2532.
GÖLPINARLI, Abdülbaki (1956). "Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi", İÜİFM, c.XVII, Nu:1-4, İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1950). "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı". İÜİFM. XI/1-4. İstanbul.
GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1996). Hz. Ali (as). Haz: M. Mücahidî. Kum/İran.
Hacı Bektaş Veli. (Tarihsiz). Makâlât. Haz: Esat Coşan. İstanbul.
KAYA, Haydar. (1993). Alevi-Bektaşî Erkânı Evrâdı ve Edebiyatı. İstanbul..
KOCA, Şevki. (1999). Mürg-i Dil. İstanbul.
KÖPRÜLÜ, Fuad. (1947). "Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları". Belleten. C.VII.
NOYAN, Bedri. Bektaşilik Alevilik Nedir?. İstanbul.
OCAK, Ahmet Yaşar. (1992). Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler. Ankara.
OYTAN, M. Tevfik. (1979). Bektaşiliğin İçyüzü. İstanbul.
ÖZ, Mustafa. "Ca'fer es-Sâdık", DIA, VII,
ÖZMEN, İsmail. (1998). Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi. Ankara.
Razavî, Muhammed b. Seyyid Alaüddin el-Hüseyinî, Fütüvvetname-i Kebîr, Millet Ktb. Ali Emîri, Şer'iyye 902; Süleymaniye Ktb., İzmir, 337;
SARIKAYA, M. Saffet. (2000). "Bektaşî-Alevilerde Bir Duâ: Nâd-ı Ali", SDÜİFD, 1998, S.5, Isparta.
SARIKAYA, M. Saffet. (2002). XIII-XVI. Asırlar Arasındaki Anadolu'da Fütüvvet-nâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri. Ankara.
Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî. (2004). Şerhu Hutbeti'l-Beyân, İnceleme-Metin, Haz: Mehmet Saffet Sarıkaya, Isparta.
SOYYER, Ahmet Yılmaz. (2005). XIX. yy Bektaşiliği, İzmir.
Süleyman-ı Belhî. (1302). Yenâbiu'l-Mevedde. İstanbul.
Tasavvuf Risalesi, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi no: 24.
TORUN, Ali. (1998). Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler. Ankara.
TOUFIC, F. (1970). "Ca'fer as-Sadiq et la Tradition Scientifique Arabe". Le Shî'isme İmami-te. Paris.
ÜZÜM, İlyas. (2004). Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik, İstanbul.
YILDIRIM, Ahmet. (2000) Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, Ankara.
YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya. (1998). Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar. Haz: Turan Yörükân, Ankara.

Ek:
Eserden Bazı Sayfalar

Fütüvvetname-i Ca'fer-i Sâdık'ın ilk sayfası (1-b)

کبریا بیست و نه روز که مستطاب است عقوبت کسرتان
همه روز که در خاناته خاندان مکریم بهمنزاد
غیر به ایضا از به دلی بکاشقند اولاد و اولی
یا بیلون کسب نام بری مجمع دبیس آلصیر اولاد
صفت قالی خلد مری خلد یا باغی بسوزن صفیله
آهینی یازک الفایب دیبا خیر الفایب بر حرمین
یا در حرم ایچرین مکریم اولاد صفیله
مکریم اولاد الفایب مکریم اولاد صفیله
برای اولاد صفیله مکریم اولاد صفیله
برای اولاد صفیله مکریم اولاد صفیله

Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık'a geçiş sayfası (32-b)

قامدن اولون کرم علی پیر شکران طایفه صلی
قرمان حضرت مکریم علی سلطان غازیان اولاد
پرین دوشمن اولاد صفیله مکریم صفیله مستوی
سختی مکریم جعفر دینی دناق کیردکی و نکل اولاد
جماکت با ایی ایلم و به کیردکی مکریم صفیله
و به کیردکی مکریم ایلم و به کیردکی اولاد
کسب ایلم و به کیردکی مکریم ایلم و به کیردکی
صد مکریم ایلم و به کیردکی مکریم ایلم و به کیردکی
یا الله بر کیردکی مکریم ایلم و به کیردکی
توبیه کیردکی مکریم ایلم و به کیردکی

Eserin son sayfası (64-b)